

DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
AGRÁRGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
VIDÉKFEJLESZTÉSI ÉS TÁJHASZNOSÍTÁSI TANSZÉK

**INTERDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOM- ÉS AGRÁRTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető: Dr. Szabó Gábor, a közgazdaságtudomány doktora

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

**A VIDÉK NÉPESSÉGMEGTARTÓ- ÉS NÉPESSÉGELTARTÓ
KÉPESSÉGÉNEK EGYES ELEMEI A PÜSPÖKLADÁNYI
KISTÉRSÉGBEN**

Készítette:

Tikász Ildikó Edit

Témavezető:

Dr. Pető Károly
egyetemi docens
a mezőgazdasági tudomány kandidátusa

DEBRECEN
2007

1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

A kutatásom hipotéziseit az alábbi pontokban lehet összefoglalni:

1. Adott település népességmegtartó képessége és fejlettségi színvonala közt összefüggés van.
2. A népességmegtartó képességet jól reprezentálja adott település/kistérség/régió népességszám változása.
3. A lakosság helyben tartásának elsődleges feltétele a munkahely lehetőségek, valamint elfogadható jövedelmi viszonyok biztosítása.
4. A gazdaságok által előállított SFH¹ alkalmas a jövedelem mérésére, az abból előállított méretkategóriák (EUME²) alapján pedig a gazdasági eltartó képességre következtethetünk.
5. A vizsgált kistérségben a mezőgazdasági termelésnek nagyobb szerepe van a jövedelmek kiegészítésében és az életszínvonal emelésében, mint a foglalkoztatásban.

A kutatás első részében a témához kapcsolódó **szakirodalom tanulmányozására, szintetizálására és értékelésére** kívánom helyezni a hangsúlyt. A népességmegtartó és népességeltartó képesség megfelelő értelmezéséhez, a települések közötti fejlettségbeli különbségek kialakulásának megértéséhez és a célkitűzések meghatározásához egyrészt elengedhetetlen a vidékfejlesztéssel kapcsolatos ismeretanyagok bemutatása. Ezen belül is a vidék és vidékfejlesztés fogalmi lehatárolásával, a vidékfejlesztés és területfejlesztés kapcsolatával, valamint az Európai Unió és hazai vidékfejlesztési politika bemutatásával foglalkozom.

Egy adott térség, település adottságait, népességmegtartó és népességeltartó képességének kialakulását, a lakosság mozgását, számának változását nagymértékben befolyásolják a történelmi és politikai folyamatok, ezért szükségesnek tartom azok tanulmányozását, a fejlesztésekre koncentrálva, egészen a II. világháború végétől (1945) kezdődően, a rendszerváltást követő időszakkal bezárulva. Ez időintervallum kistérségi fejlesztéssel kapcsolatos döntések okaira csak a megyei és országos fejlesztések és politikai döntések ismeretében kaphatunk teljes értékű választ, ezért azok bemutatását sem lehet elhanyagolni. Ugyancsak ezek a folyamatok indukálták a népességmegtartó képesség fogalmának kialakulását és az azzal kapcsolatos kutatások beindulását.

¹ **Standard Fedezeti Hozzájárulás (SFH):** elsődlegesen a mezőgazdasági termelőtevékenységek egységnyi méretére (1 ha, 1 állat) vonatkozóan meghatározott normatív (átlagos időjárási és üzemi feltételekre vonatkoztatott) fedezeti hozzájárulás. (A fedezeti hozzájárulás a termelőtevékenység termelési értékének és a kapcsolódó változó költségeknek a különbözete). A termelőtevékenységek fajlagos SFH-értékét a tevékenységek adott üzemből található méretével megszorozva, majd a szorzatokat összegezve, a gazdaság összes SFH értékét kapjuk. Ez az érték a gazdaságok tartós jövedelemtermelő kapacitását fejezi ki a termelőeszköz-ellátottság, a termelési szerkezet és a termőhelyi adottságok függvényében. Ennélfogva a gazdaság ökonómiai méretének meghatározására is felhasználható (KESZTHELYI, 2006).

² **Európai méretegység (EUME):** az üzem összes SFH-értékének minden egyes 1200 eurónyi összege (306 Eft), értéke az inflációval összefüggésben időnként módosulhat (VARGA, 2006).

Ezt követően a szűkebb témában (azaz a népességmegtartó és népességeltartó képességgel kapcsolatos) fellelhető – meglehetősen szegényes – szakirodalom áttekintése következik. Első lépésként bemutatom a főbb migrációs folyamatokat 1945-től napjainkig, mint a probléma kiváltó okát, majd végigtekintem, hogy ki és milyen megközelítésben próbálta definiálni a kifejezést. Végül rendszerezem és értékelem a témával kapcsolatos kutatásokat, vizsgálatokat és az azokból származó megállapításokat. Mivel komplex, minden területre kiterjedő definícióval nem találkoztam, ezért kutatásom **egyik célja a népességmegtartó és népességeltartó képesség fogalmi lehatárolásának teljesebbé tétele.**

A korábbi elemzések láttatják, hogy a kutatók szerte a világban és hazánkban is foglalkoznak olyan mutatók (indikátorok) kiválasztásával, megalkotásával, mely egyaránt szolgálja a döntéshozók és a nyilvánosság tájékoztatását, a gazdasági-politikai-környezeti célok megvalósításának nyomon követését, valamint a különféle szintű jelentésekben foglaltak egyértelműségét, számon-kérhetőségét. Mivel az indikátorok megalkotása általában egy-egy meghatározott célra irányult, így számos mutatókészlet áll rendelkezésre problémák, folyamatok és állapotok értékeléséhez. Ez a széttagoltság sokszor nehezíti az átláthatóságot. Fontos lenne, hogy a gazdasági, társadalmi és ökológiai-környezeti trendek bemutatása, valamint az előrejelzések, célok kidolgozása hasonló elveken és ehhez rendelt mutatókészleteken alapuljon. **Ezért további célom, kutatási témámban, olyan tény- és vélemény típusú³ mutatókból álló indikátorkészlet összeállítása, és rendszerbe foglalása, mely az említetteken túl alkalmas nemzetközi, időszakonkénti és területegységenkénti (település, kistérség, megye, stb.) összehasonlításra egyaránt.**

Szintén célom a kialakított és rendszerbe foglalt mutatók gyakorlati alkalmazhatóságának vizsgálata a kijelölt mintaterületen (Püspökladányi Statisztikai Kistérség) kutatásom második részében. A népességmegtartó képességgel kapcsolatos elemzések inkább szociológiai jellegűek, míg a népességeltartó képesség vizsgálata ökonómiai. Megjegyzem, hogy ez utóbbi kifejezést én adott település/kistérség gazdasági eltartó képességével azonosítom, és a gazdasági ágak közül jelenleg csak a mezőgazdaság ez irányú vizsgálatát tűztem ki célul. Ennek oka egyrészt, hogy a dolgozat keretei szűkre szabottak, másrészt ily módon illeszthető be kutatásom a Inderdiszciplináris Társadalom- és Agrártudományok Doktori Iskola „Élelmiszer-gazdasági vállalkozások és a vidékfejlesztés ökonómiája” című Ph.D programjába.

³ Tény típusú mutatóként a különböző statisztikai forrásokból származó, valamint a mérhető mutatókat, míg vélemény típusú mutatóként a szubjektív megítélésen alapuló indikátorokat kezelem.

2. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

A kutatásomat a témával kapcsolatos szakirodalom feltárásával és tanulmányozásával kezdtem. A rendelkezésre álló publikációkat a feldolgozás során értékeltem, saját megállapításaimmal kiegészítettem. **A vidékfejlesztés-területfejlesztés kapcsolatára vonatkozó álláspontomat ábrával is szemléltettem.** Mivel a települések fejlettségével, a népességmegtartó képességgel kapcsolatosan egységes, letisztult mutatórendszerrel nem találkoztam, a népességmegtartó képességgel összefüggő kutatások elemzése, valamint az OECD által létrehozott, és az Európai Környezeti hivatal részéről továbbfejlesztett „DPSIR” (Drivers-Pressure-State-Impact-Response) hatótényezők-terhelés-állapot-hatás-válasz rendszer tanulmányozása során **alkalmasnak tartottam népességmegtartó képesség vizsgálatát szolgáló mutatók rendszerbe foglalására.** Ez egységes keretbe foglalja az azzal kapcsolatos vizsgálatokat, valamint biztosítja a rendszerre alapozott további kutatások összehasonlíthatóságát lokális és globális szinten egyaránt, beleértve a nemzetközi összehasonlítás lehetőségét a rendszer nemzetközileg elfogadott alapjaira való tekintettel. Ezzel egyidejűleg **a népességmegtartó képesség fogalmi lehatárolását kibővítettem,** valamint definiáltam a rendszer egyes elemeit is.

A szakirodalom tanulmányozását **szekunder adatgyűjtés** követte, melynek célja a kialakított rendszer településszintű vizsgálatokra alkalmas „tény-típusú” **indikátorkészletének összeállítása** volt. Ehhez a vizsgálat célterületére, vagyis a Püspökladányi Statisztikai Kistérségre vonatkozóan 1990-es és 2004-es adatokat gyűjtöttem a Központi Statisztikai Hivatal különböző forrásaiból (Megyei évkönyvek, Területi statisztikai évkönyvek, Népszámlálási kiadványok, Településszisztematikus Adatbázis Rendszer – T-STAR⁴, valamint Általános Mezőgazdasági Összeírás – ÁMÖ). A KSH adatokat szükség esetén – pl. hiányzó adatok – kiegészítettem a Területi Információs Rendszer - TEiR⁵, valamint a mezőgazdaságra vonatkozóan a Debreceni Egyetem ATC-AVK Debreceni Üzemtani Iskolában végzett térségi felmérés munkaanyagában szereplő adatokkal. Mivel a KSH településsoros adatokat korlátozottan gyűjt, valamint előfordult, hogy változott a felmérés, ezért **nem minden esetben sikerült a megcélzott évekre adatot találnom.** Szintén a korlátozott adatforrás az oka, hogy idősorosan nem áll módomban bemutatni a változásokat. A településsoros adatok mellett **regionális és országos adatokat** is gyűjtöttem. Ezt követően az adatokból **ténytípusú mutatókat** képeztem, melyek a kistérség elemzéséhez és az összehasonlíthatósághoz elengedhetetlenek. Mivel az adatbázisom elemszáma nem volt elegendő a mutatók matematikai statisztikai módszerrel történő szűréséhez, ezért

⁴ A T-STAR adatokat a Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága biztosította rendelkezésemre.

⁵ A TEiR adatokat a Hajdú-Bihari Önkormányzat bocsátotta rendelkezésemre

szakirodalmak (OGY, 1997; FEHÉR-DORGAI, 1998; ROMÁNY, 1999; SZABÓ-POMÁZI, 2002; SZABÓ ET AL. 2005; FEHÉR, 2005; BAINÉ SZABÓ ET AL. 2005; GRASSELLI, 2006b) és **szubjektív döntés alapján alakítottam ki a végleges indikátorokat.**

A statisztikai forrásokból származó mutatókat a népességmegtartó képesség vizsgálatához használtam fel. Ehhez a kistérség településeit 4 csoportba rendeztem, figyelembe véve a **népességváltozás irányát (csökkenő vagy növekvő) és mértékét.** Ez lehetővé tette a vizsgálati terület **népességváltozáson alapuló elemző állapotfelmérését**, a népességmegtartó képesség okainak feltárását.

A szekunder adatgyűjtés kiegészítését és megerősítését **empirikus információkra** alapoztam. A primer kutatásokon belül minőségi és mennyiségi módszereket egyaránt alkalmaztam. **Minőségi módszerként**, 2006. áprilisában mélyinterjúkat készítettem – előre meghatározott kérdéssor alapján – a települések polgármestereivel, számszerűen 13 darabot. A kérdések a település gazdasági, társadalmi és ökológiai-környezeti adottságaival voltak összefüggésben. A kérdésekre adott válaszok egyrészt a ténytípusú mutatók kiegészítését szolgálták, másrészt információt nyújtottak az indikátorok elemzéséhez.

Mennyiségi módszerként a kérdőíves felmérést választottam, háromféle kérdőív összeállításával. A ténytípusú adatok **véleménytípusú adatokkal** való kiegészítéséhez és igazolásához, valamint a népességmegtartó képesség **szubjektív értékítéleten alapuló** vizsgálatához a lakosság, valamint a települési önkormányzati dolgozók számára állítottam össze kérdéssort. Az önkormányzati dolgozók megkérdezése tulajdonképpen a lakossági kérdőívek eredményének megerősítését, ellenőrzését, egyes esetekben pedig kiegészítését szolgálja, ezért az abban szereplő kérdések kapcsolatban állnak a lakossági kérdésekkel. Eredményeinek bemutatását ennek értelmében nem külön, hanem a lakossági kérdőívek eredményeivel összefüggésben végeztem. A lakossági felmérés a lakónépesség 0,5%-a véleményét reprezentálja, azokban a kérdésekben, ahol az önkormányzati dolgozók válaszaival összevontam az elemzést, 0,6%-ra nő ez az érték.

A népességtartó képesség – gazdasági eltartó képesség – vizsgálatát a mezőgazdasági ágazatra leszűkítettem, elsősorban kapacitásbeli korlátok miatt. A felmérésből utólag kizártam az egyéni gazdaságokon kívül eső (300 ha felett gazdálkodó) mezőgazdasági szervezeteket. Ennek oka, hogy nagyon kis számban kerültek a mintába ilyen gazdaságok (pontosan 3 db), viszont méreteiknél fogva jelentősen torzították az eredményt, ami akadályozta, hogy adekvát következtetéseket vonjak le az egész kistérségre vonatkozóan. A felmérésbe 87 egyéni gazdálkodó került be a kistérség valamennyi településéről (*1. táblázat*). Ez a minta reprezentálja a kistérség csaknem 9,5 ezer egyéni gazdaságát (0,01%) (KSH-ÁMÖ, 2001).

A kis elemszám miatt a kérdőíves felmérés egyike sem tekinthető reprezentatívnak.

A kérdőívek kitöltését 2006. májusában végeztem, az önkormányzati dolgozókon kívül a mintába került megkérdezettek kiválasztása véletlenszerű volt. A kérdőívek kitöltésével kapcsolatosan **minimális elvárásom volt, hogy minden település bekerüljön a mintába.** Számszerűen a következőket terveztem (maximális elvárások):

- Lakossági kérdőív: településenként 30 db (összesen 360 db). A nagyobb települések felülreprezentálása elkerülése érdekében nem tettem különbséget a települések méretében a kérdőívek számának meghatározásakor.
- Önkormányzati dolgozóknak szóló kérdőív: településenként 10 db (összesen 130 db)
- Mezőgazdasági termelői kérdőív: településenként 10 db (összesen 130 db).

A települési önkormányzati dolgozók számára készült kérdőívek kitöltésében a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat nyújtott segítséget. Minden településre postán, az Önkormányzat támogató levelével kiegészítve küldtük ki a kérdőíveket, valamint telefonon keresztül is megerősítettük kérésünket. A **lakossági kérdőívek** kitöltésében a polgármesterek/jegyzők segítségét kértem személyes találkozásunk alkalmával, melyet elégtelen számú kérdőív esetén utólag, egyéni megkérdezéssel egészítettem ki. Ilyen megkérdezésre 3 település esetében (Bihartorda, Sárrétudvari és Szerep) kellett sort keríteni.

A mezőgazdasági termelők kérdőíves felmérése teljes egészében személyesen történt, 4 fő kérdezőbiztos segítségével. Mindegyiküket 2-2 település (összesen 8 település) termelőinek megkérdezésével bíztam meg, a maradék 5 település felmérését magam végeztem. A felmérést a települések falugazdászai segítették, oly módon, hogy fogadóóráik alkalmával az irodájukban megjelent termelőket interjúvolhattuk meg. Ennek oka, hogy a titoktartási kötelezettség miatt személyes adatokat nem bocsáthattak rendelkezésünkre.

A kérdőívek tartalmával kapcsolatosan elmondható, hogy valamennyi tartalmazott zárt, nyitott, skálázó és szegmentáló típusú kérdéseket. A kérdések összeállításához szakirodalmak segítségét is alkalmaztam (CSETE, 1991; ANDORKA, 1996; SZÍJJÁRTÓ, 1996; KAPRONCZAY, 1996; LAKI, 1997; GÖRBE-NEMCSICSNÉ ZSÓKA, 1998; SZONDA IPSOS, 1998; ROMÁNY, 1999; SZOBOSZLAI, 2002; GUTH-VASA, 2003; PFAU-NÁBRÁDI, 2004; VÁRI ET AL., 2004; KSH, 2006c; HAMZA-TÓTH, 2006; NAGY-SZÜCS, 2006), a könnyebb feldolgozás biztosításához pedig a kérdéseket előre – a kérdőívben – kódoltam.

Mindhárom kérdőív több kérdéskörrel foglalkozik, ezek a következők:

- *Lakossági kérdőív* (összesen 49 db kérdés):
 1. Szegmentáló típusú kérdések
 2. Foglalkozásra vonatkozó kérdések
 3. Jövedelemmel összefüggő kérdések
 4. A település népességmegtartásával összefüggő kérdések
- *Az önkormányzati dolgozóknak szóló kérdőív* (összesen 30 db kérdés):

1. Szegmentáló típusú kérdések
 2. A település lakosai foglalkozására vonatkozó kérdések
 3. A település lakosai jövedelemével összefüggő kérdések
 4. A település népességmegtartásával összefüggő kérdések
- A mezőgazdasági termelőknek szóló kérdőív (összesen 69 db kérdés):
1. A gazdaság vezetőjére vonatkozó információk (szegmentáló típusú kérdések)
 2. A gazdaságra vonatkozó kérdések
 3. Jövedelemmel összefüggő kérdések
 4. Fejlesztésekkel kapcsolatos kérdések.

A kitöltött kérdőívek végleges számát a 1. táblázat reprezentálja.

1. táblázat: A kitöltött kérdőívek számának alakulása településenként

Település megnevezése	Kitöltött kérdőívek száma (db)			
	Önkormányzati dolgozók	Lakosság	Mezőgazdasági termelők	Mindösszesen
Báránd	10	28	7	45
Bihardancsháza	2	8	4	14
Biharnagybajom	4	16	7	27
Bihartorda	10	17	7	34
Földes	10	25	6	41
Kaba	10	16	9	35
Nádudvar	12	30	8	50
Nagyrábé	9	20	9	38
Püspökladány	10	26	7	43
Sáp	3	15	6	24
Sárrétudvari	6	9	6	21
Szerep	2	13	5	20
Tetétlen	6	14	6	26
Összesen	94	237	87	418
Kitöltött, de értékelhetetlen	0	11	3	14
Mindösszesen	94	248	90	432

Forrás: Saját vizsgálat alapján

A kérdőívek feldolgozásához az **SPSS 13.0 programot** használtam, a népségmegtartó képesség vizsgálatával foglalkozó kérdőívek elemzését, a **kérdések kiértékelését a kialakított rendszernek megfelelően végeztem, hatótényezők-terhelés-állapot-hatás-válasz szerint csoportosítva a kérdéseket.** A kiértékelés során leíró- és matematikai statisztikai módszereket egyaránt használtam. A **leíró statisztikán** belül átlagot, szórást, megoszlást vizsgáltam. **Matematikai statisztikai módszereket** a kérdések közti összefüggések feltárásához alkalmaztam, a „p” értéket (hibavalószínűség) minden esetben 3 tizedes jegyig számoltam. Megállapítható adatok esetében – azaz nominális skálán mérhető adatok – a χ^2 próbát, rangsorolható adatok – folytonos ordinális változók – esetében Kruskal-Wallis próbát, míg mérhető adatok esetén variancia-analízist (ANOVA tábla) használtam.

A mezőgazdaság népességeltartó képességének vizsgálatához a rendelkezésre álló adatok felhasználásával kiszámoltam a gazdaságok összes Standard Fedezeti Hozzájárulását (SFH), valamint ebből adódóan, a gazdasági életképesség megállapításához az Európai Méretegységet (EUME). A számításhoz kétféle tipológiát alkalmaztam. A **146/2004 (IX. 30.) FVM rendelet Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokkal összefüggésben a tesztüzemi rendszer keretében kialakított standard fedezeti hozzájárulás értékek alkalmazásáról** (FVM, 2004a) jelenti az egyik tipológiát. Az így kiszámított SFH-ból átszámolt EUME értéket használják a gazdaságok életképességének megállapításához, mely egyik feltétele az EU támogatások, pl. az AVOP „Mezőgazdasági Beruházások Támogatása” jogcíme alatt meghirdetett pályázat elnyerésének. A gazdasági életképességi (egy család megélhetését biztosító) határt az 5 EUME egység jelenti (NAGY, 2006; VARGA, 2006), így én is ezt a határértéket alkalmaztam a vizsgálataim során. Disszertáciomban, a fent említett módon kiszámolt SFH és EUME értékek segítségével további összefüggés-vizsgálatokat végeztem.

Az Agrárgazdasági Kutatóintézet (AKI) ún. EU-tipológiát alkalmaz a Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat (FADN) keretében a tesztüzemek gazdálkodásának elemzésére, mely ökonómiai üzemméret (SFH kiszámítása útján) és termelési irány szerinti vizsgálatok elvégzésére is alkalmas. Az AKI rendelkezésemre bocsátotta a 2006-os Tipológiai szoftvert, melynek segítségével végzett számítások biztosították az országos eredményekkel történő összehasonlítást, valamint a vizsgálatba bevont 87 gazdaság esetében így módon kialakított üzemméretek további összefüggés vizsgálatok elvégzését tették lehetővé.

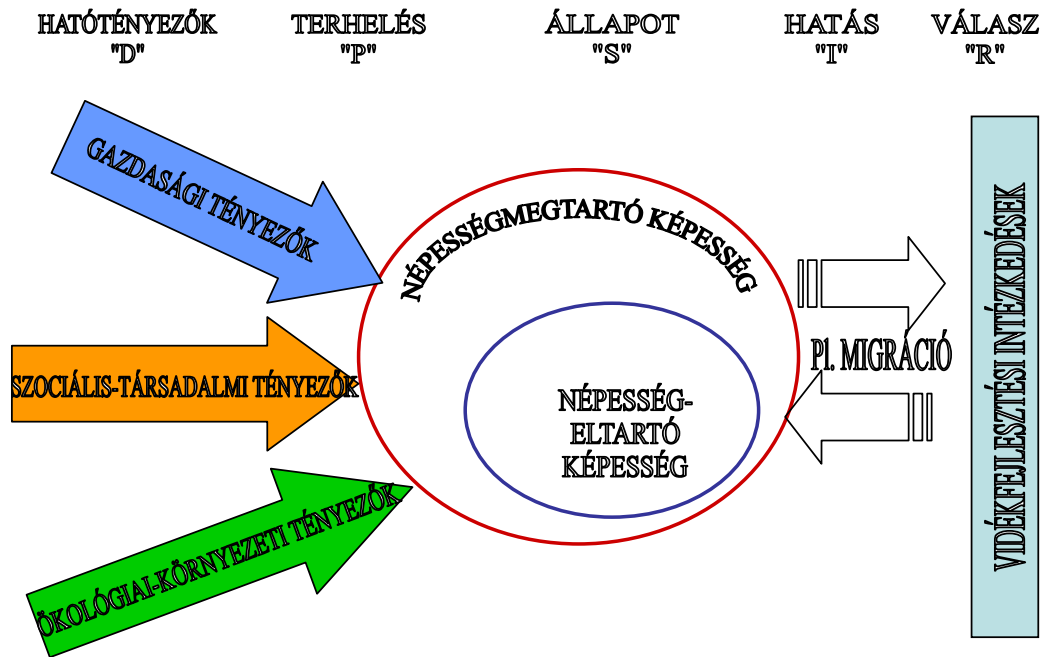
Végezetül, a vizsgálat során eredményesen használt **tény- és vélemény típusú mutatókkal feltöltöttem a kialakított „DPSIR” rendszert** (3. táblázat), majd ennek megfelelő struktúrában építettem fel a „Vizsgálati eredmények és értékelésük” fejezet egészét, megalapozva a rendszer gyakorlatban is alkalmazható változatát.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI

3.1. A népességmegtartó képesség rendszere

A népességmegtartó- és népességeltartó képességgel kapcsolatos rendszert az Európai Környezeti Hivatal (EEA) által használt – az **OECD** környezeti teljesítményértékelés koncepcionális alapjául szolgáló hatás-állapot-válasz modelljéből adaptált – környezetelemzési modell alapján készítettem el (1. ábra). **Ez az ún. DPSIR, hatótényező-terhelés-állapot-hatás-válaszok (Drivers-Pressure-State-Impact-Response) rendszert alkalmazza.**

- A *hatótényezők* csoportjába: az emberi tevékenységek tartoznak, így a makrogazdasági folyamatok, energia, közlekedés, ipar, mezőgazdaság, idegenforgalom, fogyasztás, népesedés.
- A *környezetterhelés* tartalmazza a természeti erőforrások használatát, környezetszennyezést, környezeti folyamatokat, mérgező anyagokat, településekre, hulladék kibocsátásra vonatkozó adatokat.
- Az *állapot* a környezet és a természeti erőforrások terhelése nyomán létrejövő helyzet. Légköri folyamatokra, környezeti elemekre (ember is) és természeti erőforrásokra vonatkozó adatok tartoznak ide.
- A *hatás* mutatói biológiai, fizikai rendszerekre vonatkoznak. Ide tartozik az emberi egészség, ökoszisztémák épsége, haszonállatok és –növények, agrár-ökoszisztémák, építmények állaga.
- A *válasz*, a káros hatások csökkentésére, kiküszöbölésére irányuló intézkedések. Gazdasági és környezeti tényezőkre vonatkozó adatok, mint közigazgatás, háztartások, vállalkozások, környezetbiztonság és nemzetközi együttműködés (KGI, 1997; KATONÁÉ KOVÁCS, 2004).

1. ábra: A népességmegtartó- és népességeltartó képesség rendszere

Forrás: saját ábrázolás

Ezek alapján a **hatótényező** („D”) és **terhelés** („P”) a vidéki területek hármas funkciója szerint gazdasági, szociális-társadalmi, valamint ökológiai-környezeti tényezőkre bonthatók.

Az **állapot** („S”) a népességmegtartó képesség, **egy konkrét időpontban fennálló, már létező komplex helyzet - ahogy a település egésze, adott pillanatban funkcionál** – mely a hatótényezők együttese és azok terhelése következtében alakul ki, és CSATÁRI (1986) alapján én is **különböző képességek, adottságok együtteseként** értelmezem. Kiemelten kezelem a gazdasági eltartó-képességet – avagy *népességeltartó-képességet* – mivel az előzőleg ismertetett kutatások alapján is ez befolyásolja elsődlegesen egy település népességmegtartását, így ezt az ábrán külön fel is tüntettem (1. ábra). A népességeltartó-képességet meghatározza az egyes gazdasági ágazatoknak a település gazdaságában betöltött szerepe. Ennél fogva különböző mértékben befolyásolják a lakosság biztonságos megélhetését, foglalkoztatását, jövedelemszerzését. Akkor működik megfelelően, ha a munkahely kínálat és munkahely kereslet harmóniában áll egymással, azaz ha a helyi adottságokra (természeti adottságok, munkaerő kínálat), hagyományokra alapozzuk a munkahelyteremtést, foglalkoztatást (ez nem történt meg a szocialista rendszer idején, melynek hatása a nagyarányú elvándorlás lett).

A *biológiai reprodukciós képesség* véleményem szerint adottság és következmény is egyben. (Én erősen hajlok ez utóbbi felé, vagyis, hogy inkább hatásként értelmezendő). Ugyanis a korstruktúra kialakulása függ a gyermekvállalási hajlandóságtól, tehát a születések számától, amit befolyásol a gazdasági-társadalmi helyzet, a népességmegtartó képesség. Függ

továbbá a halálozások számától, ami elsősorban adottság, igaz a munkahely elvesztése okozhat egészségügyi problémákat, melynek következménye lehet természetes halál, vagy akár öngyilkosság. A korszerkezet alakulását befolyásolja a migráció is, mely véleményem szerint a népességmegtartó képesség következménye.

Harmadik az *ellátó-képesség*, azaz, hogy mennyire képes a település a lakosság igényeinek kielégítésére, megfelelő életkörülmények biztosítására. Ide tartoznak az infrastrukturális adottságok, a különböző szolgáltatások.

A népességmegtartó-képesség egyik nagyon fontos adottsága a közösségben élők szerepe, a *falvakban élők ragaszkodása*, érzelmi kötődése, identitás tudata, mely a migrációs hajlandóságot is nagymértékben befolyásolja.

Ötödik adottságként én a történelmi folyamatokat is befolyásoló, mindenkor *politikai helyzetre* hívnám fel a figyelmet kiegészítve a fogalmat. Mind globálisan (országosan), mind pedig lokálisan (önkormányzatok működése) meghatározó szerepe. Véleményem szerint egy település szempontjából adottságnak tekinthető, hogy a kormány milyen vidékfejlesztési-, terület- és településfejlesztési politikát folytat, valamint, hogy a helyi önkormányzatok mindezt hogyan képesek adaptálni.

A népességmegtartó képesség adottságának tekintem továbbá az egyre fontosabb szerepet betöltő *ökológiai-környezeti jólétet*, mely a hatótényezők következtében jelen lévő természeti környezeti és épített környezeti állapot együtteseként értelmezhető.

A **hatás („I’)** jelen esetben a migráció, mely kétirányú lehet. Adott település kedvező népességmegtartó képessége esetén, azaz a befolyásoló tényezők kedvező hatásaként bevándorlás, míg kedvezőtlen esetben elvándorlás jelentkezik. Szintén, hatásként is értelmezhető – mint ahogy már fentebb is jeleztem – a biológiai reprodukciós képesség.

A **válasz („R’)** pedig a népességmegtartó képesség fokozására irányuló vidékfejlesztési és egyéb fejlesztési intézkedések.

A rendszer elemei nem függetlenek egymástól, közülük egy (vagy néhány) kiválasztott egyértelműen meghatározza a többit. Ez azt is jelenti továbbá, hogy a kialakult terhelés, vagy állapot más relációban akár hatótényezőként is szerepelhet.

3.2. Vizsgálati eredmények és értékelésük

A Püspökladányi kistérségben 13 település található, ebből 3 városi ranggal rendelkezik. A kistérség 95 490 hektárnyi összterületén 51 989 lakos él, a népsűrűség 54 fő/km². A lakosság 60%-a él a három városban, mely arány 1990-től vizsgálva változatlan. Az egyes települések lakosságát viszonyítva az összlakossághoz, megállapítható, hogy a népesség 30%-a a kistérségi központban – Püspökladányban – koncentrálódik, míg a legkisebb település – Bihardancsháza – a lakosság kevesebb, mint 0,5%-át tudhatja magáénak. A népesség 31%-a él 3000 lakosnál kisebb községben, mely a kistérség településeinek 69%-a. A térségben 2 település is 1000 főnél alacsonyabb lélekszámú (15%), melyből az egyik lakossága éppen, hogy meghaladja a 200 főt. A kistérség népessége összességében 1990-től folyamatos csökkenést mutat (2%).

2. táblázat: A Püspökladányi kistérség településeinek népességszám változása (1990-2004)

Települések	Terület (ha)	Lakónépesség		Népességszám változás (%)
		1990	2004	1990-2004
Báránd	4256	2907	2700	-7,12
Bihardancsháza	831	235	209	-11,06
Biharnagybajom	6135	3008	2945	-2,09
Bihartorda	2238	1035	947	-8,50
Földes	6523	4598	4241	-7,76
Kaba	9503	6404	6454	0,78
Nádudvar	22591	8715	9265	6,31
Nagyrábé	8542	2573	2286	-11,15
Püspökladány	18695	16371	15747	-3,81
Sáp	1922	958	1049	9,50
Sárrétudvari	5442	3180	2990	-5,97
Szerep	5604	1413	1675	18,54
Tetétlen	3211	1467	1481	0,95

Forrás: KSH, 1991a; KSH, 2005a; saját számítás

TÓTH (1982) kutatásait figyelembe véve, a szekunder – vagyis a különböző statisztikai felmérésekből származó – adatok népességmegtartó képesség szempontú elemzéséhez a **települések népességszám változása alapján 4 csoportot alakítottam ki:**

- 1. településcsoport:* azok a települések, ahol a népességszám növekedett és ennek a növekedésnek a mértéke 1%-nál nagyobb (Nádudvar, Sáp, Szerep)
- 2. településcsoport:* azok a települések, ahol a népességszám növekedés 0 és 1% közé esik (Kaba, Tetétlen)
- 3. településcsoport:* azok a települések, ahol a népességszám csökkent és ez a csökkenés 0 és -7% közé esik (Biharnagybajom, Püspökladány, Sárrétudvari)
- 4. településcsoport:* azok a települések, ahol a népességszám csökkenése a -7%-ot is meghaladja negatív irányba (Báránd, Bihardancsháza, Bihartorda, Földes, Nagyrábé)

A csoportok kialakításánál igyekeztem szem előtt tartani, hogy **egy csoportba eső települések népességszám változása értékei közötti különbségek ne legyenek túl nagyok, valamint, hogy lehetőleg arányosan legyenek elosztva a települések az egyes csoportokba** (2. táblázat). A továbbiakban a kistérség szekunder forrásokból származó adatainak elemzését e csoportosítás alapján végzem, valamint a kérdőíves vizsgálat során bizonyos összefüggések feltárásához is alkalmazom e csoportosítást. Megjegyzem, hogy az eredmények értelmezésénél nem elhanyagolandó tény a kis elemszám.

A vizsgálati eredményeket a „DPSIR” rendszer szerinti struktúrában értékelem. Ez a fajta struktúra, melyben a modell elemeit (hatótényezők, terhelés, állapot, hatás válasz) külön kezelem, alkalmas arra, hogy hangsúlyt kapjanak olyan mutatók is, melyek felett lehet, hogy átsiklanánk egy általános értékelés során. Azért is, mert egyes problémák, adatok ismételt, de más-más megvilágításban szerepelnek. Továbbá alkalmas a rendszer folyamatok bemutatására, ok-okozati összefüggések feltárására, akár oly módon is, hogy egy-egy mutatót kiragadva haladunk végig a rendszeren. Az elemzés pedig még összetettebbé válik azáltal, hogy a szekunder és empirikus vizsgálatokat nem külön-külön, hanem egymás mellett szerepeltetem. Például a foglalkoztatás szerepét vizsgálva, végighaladva a rendszeren, először megvizsgálom a munkalehetőségeket, a lakosság összetételét – munkavállalási korúak – az adott településen (*hatótényezők*), ebből adódik maga a foglalkoztatás és a munkanélküliség (*terhelés*), melynek következménye a településen élők megélhetési színvonala (*állapot*), döntései, cselekedetei (*hatás*), valamint a problémák megoldására esetleg megelőzésére tett intézkedések (*válasz*).

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a népességmegtartó képességet és mezőgazdaság eltartó képességét együtt, vagy inkább párhuzamosan kezelem. A rendszer elemeinek egymástól való függősége, valamint az alkalmazott mutatók vizsgálati területtől függő rendeződése a rendszer elemeibe, az oka annak, hogy egyes mutatók más értelmet kapnak különböző relációkban (pl. a jövedelem a népességmegtartó képesség esetében terhelés, míg a mezőgazdaság eltartó képessége esetében már állapotként jelentkezik).

A rendszer első két eleme, a **hatótényezők („D”)** és **terhelés („P”)** tovább strukturálhatók, a vidéki területek hármaskör szerinti gazdasági, szociális-társadalmi, valamint ökológiai-környezeti tényezőkre bonthatók. Ezen elemekbe tartozó mutatók rendszerezéséhez – fontossági sorrendben történő bemutatásához – a lakosság és az önkormányzati dolgozók véleményét vettem alapul.

A válaszadóknak 1-5-ig kellett értékelni a lakóhelyük életminőségét (népességmegtartó képességét) befolyásoló faktorokat. A lakosság és önkormányzati dolgozók válaszait együtt értékeltem, mivel a kérdőívek között az átfedés kizárható – azaz egy ember csak egyféle kérdőívet tölthetett ki.

Az átlagértékek alapján a tényezőket csökkenő sorrendbe állítottam, valamint elhatároltam a **4-es átlag feletti** hatóelemeket, mint **alapvetően fontos tényezőket**, és a 3-as átlag alattiakat, melyek a válaszadók együttes véleménye szerint kevés befolyással bírnak a népességmegtartó képességre. Ezt követően, az így kapott eredményt ábrázoltam (2. ábra). **Az ábrán az alapvetően fontos elemeket külön tüntettem fel**, ezzel jelölve azok prioritását. Azokat a tényezőket, melyek 3-as átlag alatti értéket kaptak, nem jelenítettem meg.

A válaszadók véleménye alapján a térség népességmegtartó képességét **elsősorban gazdasági és társadalmi tényezők befolyásolják** (mivel az alapvetően fontos tényezők között a válaszok alapján nem szerepel ökológiai-környezeti faktor). A gazdasági faktorok közül négyet szükséges kiemelni: a munkahely és foglalkoztatási lehetőségeket, a megélhetés elfogadható színvonalát biztosító jövedelmeket, a települési önkormányzatok működését és a települési infrastruktúra állapotát. A társadalmi tényezők közül a három legfontosabb: az egészségügyi ellátás elérhetősége, a közbiztonság és az iskolázási feltételek.

2. ábra: A népességmegtartó képesség hatótényezői és terhelésük a Püspökladányi kistérségben (2006)

Forrás: Saját vizsgálatok alapján

A hatótényezők és terhelés értékelése során tehát a 2. ábra segítségével meghatározott fontossági sorrendet vettem figyelembe.

Hatótényezők („Drivers”)

Hatótényezők azok a külső és belső adottságok (gazdasági, társadalmi, ökológiai-környezeti), melyek alapvetően meghatározzák egy település működését, állapotát, valamint befolyásolják annak jövőbeli fejlődési irányait.

Terhelés („Pressure”)

A terhelésbe olyan faktorok, indikátorok tartoznak a modellem szerint, melyek **a hatótényezők következtében alakulnak ki**. Ebből adódóan a terhelés lehet pozitív vagy negatív, és **befolyással van az állapot – a népességmegtartó képesség – kialakulására** (pl. hatótényező egy településen a munkahelyek száma, terhelés pedig ebből adódóan a foglalkoztatás alakulása, ingázás, munkanélküliség, jövedelem stb.). A kérdőíveket tekintve a mezőgazdasági termelőkre vonatkozóan a termeléssel kapcsolatos mutatók (vetésszerkezet, állatállomány, árbevétel, termelés célja, stb.). A lakossági felmérés esetében pedig az iskolai végzettség ágazati jellege, a foglalkoztatás és azzal összefüggésben az ingázás, a háztartások bevételi forrásai, a vásárlási szokások, a szükségletek kielégítési lehetősége, valamint a gyermekek iskolázásával kapcsolatos kérdések tartozhatnak ebbe a kategóriába.

Állapot („State”)

Az állapot tulajdonképpen **egy konkrét időpontban fennálló, már létező komplex helyzet - ahogy a település egésze, adott pillanatban funkcionál** – mely a hatótényezők együttese és azok terhelése következtében alakul ki. Ez egyrészt a települések jövedelemtermelő képessége – népességeltartó képesség –, másrészt az ellátó-képesség, melyek közösen a lakosság jelenlegi helyzetét eredményezik, befolyásolják gondolkodásmódjukat, viselkedésüket, döntéseiket. Hozzá tartozik még a falvakban élők ragaszkodása, a mindenkori politikai helyzet és az ökológiai-környezeti állapot. Mindezek együttvéve határozzák meg adott település népességmegtartó képességét.

Egy település **népességmegtartó képességére** leginkább a lakosság bizonyos kérdésekben kialakult véleménye, elégedettsége, megélhetésének színvonala alapján lehet következtetni, azaz szubjektív értékítéleten keresztül.

A **népességeltartó képesség** a mezőgazdaság vonatkozásában a gazdaságok külső és belső adottságai (hatótényezők és terhelés) alapján kialakult komplex helyzet, melyre a jövedelemtermelő képesség vizsgálatával következtethetünk. A gazdaságok jövedelemtermelésének megállapításához a rendelkezésre álló adatok alapján, a Magyarországon alkalmazott kétféle tipológia alkalmazásával, kiszámoltam azok halmozott Standard Fedezeti Hozzájárulását (SFH), majd az életképesség meghatározásához pedig az Európai Méretegységet (EUME).

Az eltartó képességhez tartozik továbbá – a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességével összefüggésben, azzal párhuzamosan értelmezve – a gazdálkodás árbevétele, valamint a termelők háztartásának jövedelmi helyzete és megélhetési színvonala. Az árbevétel, jövedelem ebben az esetben – a rendszer tulajdonságából adódóan (elemei nem függetlenek egymástól) – nem a terhelésbe, hanem az állapotba tartoznak. Magyarázatul szolgálhat még a mezőgazdaság külön tárgyalása, mely indikátorai egy kicsit másféle rendezési elvet kívánnak, valamint, hogy ebben az esetben az eltartó képesség jelenti az állapotot, ami nem engedi, hogy az árbevételt, jövedelmet külön kezeljem.

Hatás („Impact”)

A hatás az „állapot”, azaz **a népességmegtartó képesség következménye**. Olyan demográfiai folyamatokkal jellemezhető, mint a vándorlási különbözet, a népességszaporulat, vagy az előregedési mutató. Ez tehát **a lakosság reakciója** a pozitív, vagy negatív irányú változásokra. A lakossági kérdőívben a megkérdezettek változtatási-, elköltözési hajlandóságára irányuló kérdések tartoznak ide, míg a mezőgazdasági termelői kérdőívekből a jövővel kapcsolatos elképzelések, szövetkezési hajlandóság, valamint, hogy az Európai Unió csatlakozást hogyan élték meg a gazdák.

Válasz („Response”)

A rendszer utolsó eleme a „válasz”, mely tulajdonképpen **a kialakult helyzetnek és annak hatásának kezelésére – megelőzésére, megoldására – irányuló feladatokat foglalja magában**. Ez a kistérség települései önkormányzatainak a feladata, viszont a problémák, a célok, és ebből következően a feladatok meghatározása mindenképpen **alulról jövő kezdeményezésnek kell lennie**, az adottságokhoz igazodva, a település lakosai igényeinek figyelembevételével, véleményének kikérésével, összefoglalóan a lakossági részvétel biztosításával. A mezőgazdasági termelők vonatkozásában pedig válasz minden fejlesztéssel kapcsolatos döntés, valamint az EU-s támogatások igénybevétele.

A vizsgálati eredmények és értékelésük összegzése

Az eredményeket összefoglalva, a bemutatott szekunder és primer vizsgálatokból származó adatok alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy **a kistérség mind társadalmi, mind gazdasági szempontból elmaradottnak számít**. Az ökológiai-környezeti tényezőket tekintve előnyökről és hátrányokról egyaránt beszélhetünk (előny: földminőség, természetvédelmi területek nagy aránya, környezetvédelmi jogsértések alacsony száma; hátrány: erdősültség aránya, közműháló, rekreációs övezetek hiánya, falukép). **A növekvő népességű települések sok tekintetben elmaradottabbak a népességvesztő településeknél**. Ezeknek a településeknek a vonzereje tehát nem elsősorban fejlettségi színvonalukban rejlik,

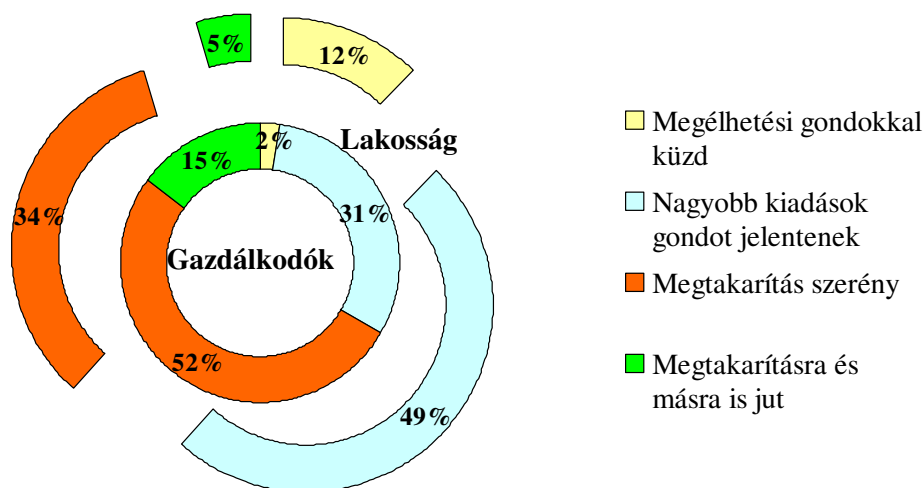
sem pedig abban, hogy jobb életfeltételeket biztosítanak a lakosaik számára. Az ide költözők – elsősorban roma családok – az olcsóbb megélhetés reményében, a rendkívül alacsony ingatlanárak hatására választják otthonukként e községeket. Tehát az általános elszegényedéssel járó „lumpenproletarizálódás” napjainkban is létező jelenség, nem csak a rendszerváltás időszakának jellemzője. Természetesen itt meg kell jegyezni, hogy az elmaradott, de mégis növekvő lakosságú, falvakról van szó, kivétel itt is van, mégpedig Nádudvar.

A népességmegtartó képességet tekintve azt tudom megállapítani fentiekkel összefüggésben, hogy **egy település népességszámának változása és annak népességmegtartó ereje között nem minden esetben van összefüggés.** Azaz, attól még, hogy egy település népessége gyarapszik, még nem jelenti azt, hogy népességmegtartó képessége – vagyis gazdasági eltartó-képessége, ellátó képessége – jobb, mint más településeké. Sőt, bizonyos esetekben még rosszabb is, ezért vonzzák a szegényebb rétegeket. Ebben a kérdésben tehát a kutatási hipotézis nem nyert igazolást.

Mindent egybevetve kijelenthető, hogy a kistérségben a lakosok megélhetési színvonala nem megfelelő, a többség megélhetési gondokkal küzd (3. ábra). Ennek oka a foglalkoztatás alacsony színvonala, a munkahelyek, és jövedelmek hiánya, mely sokakban az elköltözés szándékának kialakulását, a népesség előregedését eredményezi. A körülményeket jelzi a háztartások bevételeinek összetétele, melynek nagy hányada a nyugdíj és a szociális jellegű támogatások, valamint a vásárlási szokások, amelyek elsősorban az élelmiszerekre és lakásfenntartásra fordítódnak.

Mindezekkel ellentétben pozitívumként említendő, hogy a települések helyben foglalkoztatási törekvései kimagaslók, az alapfokú oktatás feltételei adottak, sokan szeretnek lakóhelyükön élni, ennél fogva érzelmileg is kötődnek ahhoz.

A mezőgazdasággal kapcsolatos vizsgálatok összegzéseként megállapítható, hogy a Püspökladányi kistérség termelőit az **előregedés, valamint a kisméretű gazdálkodás jellemzi leginkább.** A termelési szerkezet alakulását elsősorban a hagyományok és a felvevő piacok befolyásolják mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben. A mezőgazdasági több lábon állás még nem alakult ki a térségben, a gazdálkodók többsége a mezőgazdasági alaptevékenységre alapozza jövedelmét, amelyet a kistermelők ágazaton kívüli jövedelemforrásból kiegészíteni kényszerülnek. A gazdaságok átlagos jövedelemtermelése az országos átlaghoz képest jobb (annak 163%-a), a kisebb termelőké azonban valamivel rosszabb, ennél fogva életképességük sem megfelelő. Másképp fogalmazva **a kisebb gazdálkodók számára a mezőgazdasági tevékenység kiegészítő jövedelemforrást jelent.**

3. ábra: A vizsgálatba vont lakosok valamint a mezőgazdasági gazdálkodók megélhetési színvonala a Püspökladányi kistérségben (2006)

A szövetkezési hajlandóság a térség gazdálkodói körében – a rossz tapasztalatok következtében – alacsony, ami jellemzően a kistermelőket érinti, így helyzetüket ezúton sem tudják javítani. A fejlesztési támogatások lehívása ugyancsak kevésbé jellemzi őket. Megtakarításra, a fejlesztések finanszírozására tehát egyértelműen a nagyobb gazdaságok alkalmasak.

Összefoglalva, a mezőgazdaság elsődlegesen, **mint jövedelemkiegészítő tevékenység (mint a háztartási bevételek egyik, de nem egyetlen forrása) járul hozzá leginkább a térség egyéni gazdálkodóinak a lakosság átlagánál kedvezőbb megélhetési színvonalához (3. ábra).** Önmagában azonban, megítélésem szerint az ágazat eltartó képessége csupán az értékesítésre termelő közepes- és nagy üzemméreti kategóriába tartozó – 2 500 EFt feletti SFH-t termelő gazdaságok (a megkérdezettek 33%-a) – esetében nevezhető kielégítőnek.

3. táblázat: Komplex „DPSIR” alaprendszer

HATÓTÉNYEZŐK („D”)		
Funkció	Megnevezés	Mértékegység
GAZDASÁGI TÉNYEZŐK	1. Működő gazdasági szervezetek számának változása	%
	2. 1000 lakosra jutó működő gazdasági szervezetek száma	db
	3. Működő vállalkozások területi sűrűsége	db/km ²
	4. 1000 lakosra jutó működő vállalkozás	db
	5. Működő vállalkozások változásának dinamikája	%
	6. Működő vállalkozások a mg-ban az össz. működő vállalkozásokon belül	%
	7. Külföldi beruházások számának alakulása	db
	8. Mezőgazdasági terület aránya az ösztérületből	%
	9. Szántóterületek aránya a mg-i területeken belül	%
	10. Kert aránya az összes mg-i területen belül	%
	11. Gyümölcsös aránya az összes mg-i területen belül	%
	12. Gyepterületek aránya az összes mg-i területen belül	%
	13. 1000 lakosra jutó mg-i egyéni gazdaság	db
	14. Mg-i egyéni gazdaságok aránya a gazdasági szervezeteken belül	%
	15. Állattartó gazdaságok aránya a gazdasági szervezeteken belül	%
	16. Gazdaságok értéke	Ft
	17. Gazdaságok felszereltsége	
	18. Gazdaságilag aktívak számának változása	%
	19. Gazdaságilag aktívak lakónépességen belüli aránya	%
	20. Inaktívak aránya a munkavállalási korú lakónépességen belül	%
	21. Települési önkormányzatok működésének pénzügyi feltételei	V
	22. Települési önkormányzatok működésének személyi feltételei	V
	23. Települési önkormányzatok működésének tárgyi feltételei	V
	24. Településen belüli és települések közötti együttműködés	V
	25. Az egyes gazdasági szférák fejlesztésére vonatkozó önkormányzati tervek	V
	26. Vízvezeték csatornára kötött lakások	%
	27. Közüzeti vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya	%
	28. Szennyvízcsatornába bekötött lakások	%
	29. Villamos energia hálózat kiépítettsége	%
	30. Vezetékes gázellátásba bekapcsolt lakások aránya	%
	31. Belterületi utak kiépítettsége	%
	32. Külterületi utak kiépítettsége	%
	33. Helyi és helyközi tömegközlekedés (vasút, autóbusz)	V
	34. 1000 lakosra jutó személygépkocsi és annak változása	db, %
	35. 1000 lakosra jutó távbeszélő fővonal és annak változása	db, %
	36. Internet hozzáférés	V
	37. 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma	db
	38. 1000 lakosra jutó kereskedelmi szálláshely férőhely száma	db
SZOCIÁLIS-TÁRSADALMI TÉNYEZŐK	1. 1000 lakosra jutó háziorvos és házi gyermekorvos	fő
	2. 1 háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok száma	fő
	3. 1 óvónőre jutó óvodás gyermek	fő
	4. 100 óvodai férőhelyre jutó óvodás gyermek	fő
	5. 1000 lakosra jutó óvodai férőhely	db
	6. 1000 lakosra jutó óvodás gyermek	fő
	7. 1 pedagógusra jutó általános iskolai tanuló	fő
	8. 1 osztályteremre jutó általános iskolai tanuló	fő
	9. 1000 lakosra jutó általános iskolai osztályterem	db
	10. 1000 lakosra jutó általános iskolai tanuló	fő
ÖKOLÓGIAI-KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK	1. Napsütéses órák száma	óra
	2. Évi átlagos középhőmérséklet	°C
	3. Évi csapadék	mm
	4. Erdőterületek aránya az összes területből	%
	5. Földminőség	AK/ha
	6. Természetvédelmi területek aránya az összes területből	%
	7. Környezeti jogsértések száma	db

V= véleményítésszerű mutató

TERHELÉS („P”)		
Funkció	Megnevezés	Mértékegység
GAZDASÁGI TÉNYEZŐK	1. 100 fő foglalkoztatottra jutó inaktív	fő
	2. Foglalkoztatottak munkavállalási korú lakónépességen belüli aránya	%
	3. Aktív népességen belül a foglalkoztatottak aránya	%
	4. Helyben foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottakon belül	%
	5. Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az össz. foglalkoztatottakon belül	%
	6. Mezőgazdasági foglalkoztatottak számának változása	%
	7. Iparban foglalkoztatottak aránya az össz. foglalkoztatottakon belül	%
	8. Ipari foglalkoztatottak számának változása	%
	9. Szolg.-ban foglalkoztatottak aránya az össz. foglalkoztatottakon belül	%
	10. Szolgáltatásban foglalkoztatottak számának változása	%
	11. Munkanélküliségi ráta	%
	12. Tartós munkanélküliek aránya a lakónépességen belül	%
	13. Legfeljebb ált. isk. végzettséggel rendelkezők aránya a munkanélkülieken belül	%
	14. 1 lakosra jutó mg-i terület	ha/fő
	15. 1 földterületet használó gazdaságra jutó szántóterület	ha/gazdaság
	16. Szántóföldi növényfajok vetésterületének megoszlása	%
	17. Haszonállatok állategységben kifejezett számának megoszlása	%
	18. Speciális mezőgazdasági termékek	
	19. Termékértékesítés formája	%
	20. Külső gépi szolgáltatás igénybevétele	%
	21. A termelők külső munkaerő iránti igénye	%
	22. Mezőgazdasági termelők külső pénzforrás iránti igénye	%
	23. 1 fő adózóra jutó főállásból származó éves jövedelem	Ft/hó
	24. 1000 lakosra jutó szociális segélyben részesülők aránya	%
	25. Háztartások bevételi forrásai	%
	26. Háztartások vásárlási szokásai	%
	27. 1 közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakásra jutó vízvezeték	m
	28. 1 főre jutó vízfogyasztás	m ³
	29. 1 szennyvízcsatorna-hálózatba kapcsolt lakásra jutó szennyvízcsatorna	m
	30. 1km vízvezeték-hálózatra jutó csatornahálózat hossza	km
	31. Évi energiafogyasztás lakásonként	MWh/lakás
	32. 1 főre jutó villamos energiafogyasztás	MWh
	33. Évi gázfogyasztás lakásonként	1000 m ³ /lakás
	34. 1 főre jutó gázfogyasztás	1000 m ³
	35. 1000 lakosra jutó kereskedelmi vendégéjszaka	db
	36. Szükségletek kielégítésének lehetőségei	%
SZOCIÁLIS-TÁRSADALMI TÉNYEZŐK	1. Egyetemi/főiskolai végzettséggel rendelkezők a 25+x év felettiek közül	%
	2. Ált. isk-át sem végezte el a 10+x év felettiek közül	%
	3. Legalább ált. isk. végzettséggel a 15+x év felettiek közül	%
	4. A végzettség ágazati megoszlása	%
	5. Mezőgazdasági gyakorlati tapasztalat	%
	6. Idegen nyelv ismerete	%
	7. A gyermekek iskolájának helyszíne	V
	8. Tanulmányok folytatására vonatkozó tervek	V
	9. Kulturális rendezvények száma	db
	10. Civil szervezetek, sport-, kulturális-, művészeti egyesületek száma	db
ÖKOLÓGIAI-KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK	1. Kedvezőtlen Adottságú Területek (KAT) aránya az összes területből	%
	2. Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) aránya az összes területből	%
	3. Natura 2000 programba bevont területek aránya az összes területből	%
	4. Rekreációs övezetek száma	db
	5. Idegenforgalmi vonzerók száma	db
	6. Falukép	V

V=véleménytípusú mutató

ÁLLAPOT („S”)		
	Megnevezés	Mértékegység
	NÉPESSÉGMERTARTÓ KÉPESSÉG	
	1. Megélhetés színvonala	V
	2. Fizetési nehézségek felmerülésének gyakorisága	V
	3. Fizetési nehézségek megoldása	V
	4. Elégedettség (helyzettel, jövedelemmel)	V
	5. Elfogadható megélhetési színvonalat biztosító jövedelem	Ft
	6. Lakóhelyen eltöltött évek száma	év
	7. Bizalom (helyi lakosokkal, köztisztviselőkkel, közszereplőkkel szemben)	V
	8. Lakóhely elhagyásának szándékát kialakító tényezők	V
	9. Fejlődés észlelése adott településen	V
	10. Fejlesztési tervek ismerete	V
	11. Lakóhely szeretete	V
	12. Érzelmi kötődés a lakóhelyhez	V
	NÉPESSÉGEKERTARTÓ KÉPESSÉG	
	1. Jövedelemtermelő képesség	SFH
	2. Életképesség	EUME
	3. Mezőgazdasági termelés árbevétele ágazati megoszlása	%
	4. Mezőgazdasági termelők háztartási bevételeinek összetevői	%
	5. A termelésből származó jövedelem összetevői	%
	6. A gazdálkodásból származó jövedelem felhasználásának megoszlása	%
	7. Gazdaságon kívülről származó háztartási bevételek fő forrásainak megoszlása	%
	8. Mezőgazdasági termelők megélhetési színvonala	V
	9. Mezőgazdasági termelők elégedettsége (helyzettel, jövedelemmel)	V

HATÁS („F”)		
	Megnevezés	Mértékegység
	1. Népeségsszám változás	%
	2. Népsűrűség	fő/km2
	3. Természetes szaporodás, ill. fogyás	fő
	4. Belföldi vándorlási különbözet	fő
	5. Roma kisebbség aránya	%
	6. Előregedési mutató	%
	7. Munkavállalási korú lakosság aránya az összlakossághoz viszonyítva	%
	8. Lakásállomány változása	V
	9. Egy lakásban élők átlaga	V
	10. Egy éven belül épített lakások aránya a lakásállomány alapján	V
	11. Egy háztartásra jutó lakás	%
	12. Lakások felszereltségének változása	fő
	13. Jövedelemtől függetlenül, ill. attól függően választott nemzetgazd.-i ág	V
	14. Változtatási hajlandóság jövedelemtől függetlenül, ill. attól függően	V
	15. Jövő megítélése	V
	16. Elköltözéssel kapcsolatos szándék	%
	17. Elköltözés iránya	db
	18. Középiskola megválasztásának iránya	V
	19. Mezőgazdasági termelők szervezetkezési hajlandósága	V
	20. Tervezés a mezőgazdaságban	V
	21. EU csatlakozás hatása a gazdálkodásra	V
	22. A mezőgazdasági termelés távlati szerepének megítélése	V
	23. A gazdaság majdani továbbvitelének kérdése	V

VÁLASZ („R”)		
	Megnevezés	Mértékegység
	1. Önkormányzatok fejlesztési törekvései	V
	2. Lakosság fejlesztéssel kapcsolatos igényei	V

V=véleménytípusú mutató

4. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ, ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

1. A népességmegtartó képesség értelmezését kiterjesztettem (a biológiai reprodukciós képesség, a gazdasági eltartó képesség, az ellátó képesség és a falvakban élők ragaszkodása mellett) **az ökológiai-környezetre**, és ráirányítottam a figyelmet arra, hogy a megtartó-képességet a mindenkori **politikai helyzet** erősen befolyásolja.
2. A népességmegtartó- és népességeltartó képesség vizsgálatához indikátorkészletet állítottam össze, melynek kvantifikált értékeit (komplex, tény- és vélemény típusú adatok feldolgozása révén) kisebb területi egység (kistérség) szintjén meghatároztam. E mutatók rendszerbe foglalásához alapul vettem az OECD által kidolgozott, és az Európai Környezeti hivatal részéről továbbfejlesztett – **elsősorban környezetelemzéshez használt** – „DPSIR” (hatótényezők-terhelés-állapot-hatás-válasz) modellt, mely ezáltal nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tesz.
3. Megállapítottam, hogy **egy település fejlettségi színvonala és a népesség számának változása között nincs feltétlenül szoros kapcsolat**. Vagyis egy elmaradottnak minősülő település népessége is növekedhet, az olcsó megélhetés érdekében a városokat, fejlődő falvakat elhagyni kényszerülő szegény családok betelepülése révén. A népesség számának növekedése pedig nem jár együtt ezen települések fejlődésével. **Ennél fogva az sem jelenthető ki határozottan, hogy adott település népességmegtartó képességét befolyásolja annak fejlettségi színvonala.**
4. Igazoltam, hogy a **népességmegtartó képességet alapvetően befolyásoló tényezők között is felállítható „rangsor”**, mely azonban változhat a népességváltozás irányát és mértékét figyelembe véve kialakított településcsoportonként, a népesség korcsoportja, iskolai végzettsége, valamint lakóhelyszeretete szerint. A fontossági sorrend legjelentősebben korcsoportonként vizsgálva, azon belül is a 60 év feletti korcsoport értékítéletében változik meg.

6. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

A rendszerbe a mutatók halmaza berendezhető, jól értelmezhető és lehetővé teszi a célirányos hasznosítást, megalapozza a jövőbeni hasonló jellegű komplex vizsgálatokat, állapotértékelést, valamint lehetővé teszi az azonos elven történő értékelést. Jelentősége továbbá, hogy alapot szolgáltat a hazai (lokális, regionális, országos) és nemzetközi felmérésekhez, tekintettel arra, hogy illeszkedik az ENSZ, OECD és az EU által is alkalmazott módszerekhez. Elősegíti a fejlesztési tervek komplex szemléletű kidolgozását, ezzel a fenntartható fejlődés biztosítását. Jól illeszkedik a 2007-2013-as Országos Területfejlesztési Konceptió középtávú céljaihoz intézmény- és eszközrendszer fejlesztési irányaihoz, valamint monitoring és értékelési rendszerrel kapcsolatos elvárásaihoz. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési és Stratégiai Tervhez való illeszkedése a stratégia megalapozásával hozható összefüggésbe, valamint alapot szolgálhat a IV. intézkedéscsoport – LEADER – helyi vidékfejlesztési stratégiáinak kidolgozásában.

Használhatósága igazolására a kijelölt kutatási célterületen (Püspökladányi Statisztikai Kistérség) kipróbáltam gyakorlati alkalmazhatóságát, ezáltal elemeztem a térség népességmegtartó és népességeltartó képességét. A szükséges korrekciókat a jövőben célszerű lesz elvégezni. *Javaslom a modell alkalmazását a kistérségi projektek megalapozásához, időszakos felülvizsgálatához (mid-term review), település-fejlettségi vizsgálatokhoz, a prioritási és rászorultsági sorrendek felállításához, a támogatások odaítélésének megállapításához.*

Az *oktatás területén* az értekezésben tett megállapítások, új és újszerű eredmények jól beilleszthetők a vidékfejlesztés tárgy témaköreibe, javaslok ehhez a települési-térségi állapotfelmérés témájának felvételét a tantárgyak közé. Az elkészített ábrák és táblázatok az oktatásban is segítik a jobb szemléltetést.

A *kutatás területén* a rendszer továbbfejlesztésére kell helyezni a hangsúlyt. Ehhez szükség van további mintaterületeken elvégezni az elemzést, elsősorban a kialakított indikátorkészlet tágabb alkalmazhatóságának vizsgálata, valamint a mutatók körének szűkítése (kulcsmutatók kialakítása) érdekében. Ez utóbbira szükség van az időszakos felülvizsgálatok elvégzésének egyszerűsítése miatt. A népességmegtartó- és népességeltartó képesség konkrétabb – esetleg számszerűsíthető – meghatározásához is elengedhetetlen több kistérség összehasonlítása.

7. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Könyvrészlet magyar nyelven:

APÁTI F. – FELFÖLDI J. – KOVÁCS K. – SZÖLLŐSI L. – SZÚCS I. – **TIKÁSZ I. E.** (2006): Hajdú-Bihar megye mezőgazdasága – Gazdálkodás az egyes tájegységekben. Bihar, Hajdúság, Hortobágy/Tiszamente, Erdőpuszta/Érmellék, Sárrét. Észak-Alföldi Regionális Szaktanácsadási Központ. Szaktanácsadási füzetek 6. Szerkesztette: Szűcs I. Debrecen, 2006. (ISSN: 1588-8665).

BAINÉ DR. SZABÓ B. – KÖNYVES E. – **TIKÁSZ I.** (2006): A falusi turizmus helyzete és gazdasági kérdései. Szerkesztette: Dr. Bainé Dr. Szabó B. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. 2006. (Megjelenés alatt)

Jegyzet:

TIKÁSZ I. (2004): Csatlakozási tárgyalások áttekintése, strukturális és kohéziós alapok. In: Vidéki gazdaságok ökonómiája. Egyetemi jegyzet a II. éves vidékfejlesztő agrármérnök szakos hallgatók részére. Szerkesztette: Dr. Bainé Dr. Szabó Bernadett. Debrecen, 2004. pp. 34-45.

Idegen nyelvű folyóirat

SZABÓ, G. – FEHÉR, A. – BARANYI, B. – SZABÓ, G. G. – KATONÁNÉ KOVÁCS, J. – **TIKÁSZ, I.** – FÜRJ, Z. (2005): Case study – Hungary (Strengthening the multifunctional use of European land: Coping with marginalization) EUROLAN (QLK5-CT-2002-02346), December, 2005/5.

Magyar nyelvű folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval:

TIKÁSZ I. E. (2007): A népességmegtartó- és népességeltartó képesség vizsgálata a Püspökladányi kistérségben. Agrártudományi Közlemények, Acta Agraria Debreceniensis. PhD Különszám. 2007. (megjelenés alatt)

TIKÁSZ I. (2006): Falusi vendéglátás a Püspökladányi kistérségben. Agrártudományi Közlemények, Acta Agraria Debreceniensis. PhD Különszám. 2006. pp. 110-117.

TIKÁSZ I. (2005): A Berettyóújfalui kistérség környezeti állapota. Agrártudományi Közlemények, Acta Agraria Debreceniensis. PhD Különszám. 2005. pp. 403-413.

TIKÁSZ I. (2004): A Hortobágy turisztikai szempontú elemzése és fejlesztési lehetőségei. Agrártudományi Közlemények, 13. sz. Acta Agraria Debreceniensis. PhD Különszám. 2004. pp. 272-278.

Lektorált, magyar nyelven megjelent előadás idegen nyelvű összefoglalóval:

TIKÁSZ I. E. – PETŐ K. (2007): A népességmegtartó- és népességeltartó képesség rendszere. AVA 3. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika nemzetközi konferencia, Debrecen, 2007. március 20-21.

BAINÉ SZABÓ B. - **TIKÁSZ I.** (2005): Hajdú-Bihar megyei települések fejlettségének meghatározása. Verseny élesben. Európa-naphoz kötődő nemzetközi konferencia. Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6.

TIKÁSZ I. (2005): Falusi turizmus a Püspökladányi Statisztikai Körzetben. Verseny élesben. Európa-naphoz kötődő nemzetközi konferencia. Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6.

BAINÉ DR. SZABÓ B. - BALOGH P. - KOVÁCS S. - **TIKÁSZ I.** (2005): A településfejlesztés megalapozása Hajdú-Bihar megyében. AVA 2. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika nemzetközi konferencia, Debrecen, 2005. április 7-8.

TIKÁSZ I. – PETŐ K. (2004): A Hajdú-Bihar megyei statisztikai kistérségek Agrárstruktúra- és Vidékfejlesztési Programjainak összehasonlító elemzése. X. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, 2004. április 29. 411. pdf.

Magyarországon megjelent előadás:

TIKÁSZ I. – BAINÉ DR. SZABÓ B. – BALOGH P. – KOVÁCS S. (2006): Település-fejlettségi vizsgálatok Hajdú-Bihar megyében. Határmenti Vidékfejlesztési Tanácsadó Központ nyitókonferencia. „Az Egyetem Kapcsolata a Vidékfejlesztési Szakemberekkel”. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 2006. március 30.

Külföldön idegen nyelven megjelent előadás:

TIKÁSZ I. (2006): Analysing the Population-retention of Rural Areas. Agrarian Prospects XIV. Foreign Trade and Globalization Processes. International Scientific Conference Prague, 20-21 september 2006. pp. 1050-1055.

TIKÁSZ I. – PETŐ K. (2004): Analysing Unemployment in Rural Areas. Agrarian Prospects XIII. Sustainable development of an agrarian sector – challenges and risks. International Scientific Conference Prague, 22-23 september 2004. pp. 915-920.

GRASSELLI, N. - SZABÓ, B. - **TIKÁSZ, I.** - PETŐ, K. - BALOGH, J. (2004): Rural Policy and Rural Tourism in Hungary. Workshop University Partnerships, Rostock. 2004. 25-26th of March.

Magyarországon idegen nyelven megjelent előadás:

TIKÁSZ I. – PETŐ K. (2003): Tourism based analysis and development potentials in Hortobágy. 16th European Seminar on Extension Education, Eger, 2003. szeptember 2-8.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindenekelőtt köszönettel tartozom szüleimnek a disszertációm megírása során biztosított támogatásukért és ösztönzésükért. Külön köszönöm édesanyámnak, aki odafigyelésével és munkájával, a környezetvédelem területén végzett szakértői, valamint főiskolai oktatói tevékenységével mindig példát mutatott, hasznos gondolataival segítette munkám előrehaladását.

Külön köszönöm témavezetőmnek, Dr. Pető Károly egyetemi docens Úrnak, mindazt a segítséget, mellyel kezdettől fogva hozzájárult munkámhoz és a dolgozatom elkészítéséhez. Ugyancsak köszönöm Dr. Dorgai László igazgató Úrnak és Dr. Vizedák Károly Professzor Úrnak a munkahelyi vita során végzett igen alapos, és kellően kritikus opponensi munkáját, valamint azt a segítő hozzáállást, mellyel hozzájárultak a dolgozat végső formájába öntéséhez.

Köszönöm a Vidékfejlesztési és Tájhasznosítási Tanszék valamennyi kedves munkatársa és Dr. Nagy Géza tanszékvezető Úr folyamatos együttműködését, támogatását, iránymutatását, valamint, hogy biztosították a disszertáció megírásának szükséges feltételeit.

Hálával tartozom Dr. Szűcs István egyetemi docens Úrnak, aki mindenkor rendelkezésemre állt, elméleti és gyakorlati útmutatásaival formálta gondolkodásmódomat. Hasonlóképpen megköszönöm Dr. Szabó Gábor Professzor Úrnak, Dr. Fehér Alajos Professzor Úrnak és Dr. Szabó Bernadett egyetemi adjunktus Úrnőnek, hogy megtiszteltek értékes javaslataikkal.

A kutatómunkámban, a településekkel való kapcsolatfelvételben nagy segítséget nyújtott a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Hivatala, Területrendezési és Térségi Kapcsolati Iroda, különösen Leitner Béla irodavezető Úrnak és Ladányi Bálintné főtanácsos Úrnőnek tartozom köszönettel. A kérdőívek és mélyinterjúk kitöltésében pedig nagy szerepet vállaltak a Püspökladányi Statisztikai Kistérség településeinek polgármesterei és önkormányzati dolgozói. Munkájukat, építő gondolataikat ezúton is köszönöm. Ugyancsak köszönettel tartozom Dr. Keszthelyi Szilárd osztályvezető Úrnak, hogy személyes konzultáció biztosításával és megjegyzéseivel segítségemre volt, valamint rendelkezésemre bocsátotta az SFH-számításhoz használt 2006-os Tipológiai szoftvert.

Végezetül megköszönöm mindazoknak a kollégáknak és hozzám közelálló barátoknak, ismerősöknek akik jó szóval, biztatásukkal, hozzáállásukkal támogattak dolgozatom elkészítése során.